

Agata Bentkowska-Mitana*

DETAL ARCHITEKTONICZNY BUDOWNICTWA SAKRALNEGO NA PODHALU

SACRAL ARCHITECTURE'S DETAILS IN PODHALE'S REGION

Rozwój detalu architektonicznego można zauważyć analizując architekturę obiektów sakralnych. Obiekty stanowiące „dom Boga” lub bogów musiały od zawsze łączyć w swojej formie oczekiwania fundatorów, mecenasów, ambicje architektów. Stworzenie obiektu, który w równym stopniu zaspokoi oczekiwania estetyczne, symboliczne i formalne zdaje się zapewniać o ponadczasowości architektury.

Słowa kluczowe: Detal architektoniczny Podhala, Poronin, Mączyński, architektura sakralna

The development of an architectural detail in Podhale Region can be seen by analyzing the architecture of sacral buildings. The edifices which are considered to be “the house of God” or gods have always had to merge in their form the expectations of their founders, patrons, and ambitions of architects. Designing an object which equally satisfies aesthetic, symbolic and formal expectations seems to provide timeless architecture.

Keywords: Architectural detail in Podhale Region, Poronin, Mączyński, sacral architecture

Rozważania nad rodowodem detalu architektonicznego prowadzą do poszukiwania jego genezy w najstarszych przykładach architektury Egiptu, Persji, Grecji czy Rzymu. Zdzisław Mączyński pisze, iż „najstarsze budynki, bez względu na przeznaczenie, były w bryle bardzo proste (świątynie, megarony, nawet cyrki jak Colloseum), rzadziej złożone (wschodnie pałace i świątynie tarasowe) (...) i nawet społeczeństwa żyjące na bardzo niskim poziomie kulturalnym starały się nadać budynkowi wygląd odpowiadający wrodzonemu każdemu człowiekowi pragnieniu piękna” [1]. Proces przekształcania detalu architektonicznego zależał nie

tylko od adaptacji elementu do potrzeb estetycznych lecz również był związany z miejscem, uwarunkowaniami klimatycznymi, kulturowymi i społecznymi. Postrzegany na tle otoczenia bywa odwzorowaniem elementów rodzimych lub kontrastowaniem geometrycznych form. Przeobrażanie się detalu architektonicznego to udoskonalanie szaty estetycznej elementów niezbędnych dla konstrukcji obiektu. Próby uplastyczniania, często prowadziły do odejścia od pierwotnych założeń powstania detalu, którymi były znaczenie konstrukcyjne i funkcjonalne, ustępując często potrzebie dekoracji. Rozwój detalu architektonicznego można

* Bentkowska-Mitana Agata, mgr inż. arch., Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Instytut Architektury i Urbanistyki.

zauważyć analizując architekturę obiektów sakralnych. Obiekty stanowiące „dom Boga” lub bogów musiały od zawsze łączyć w swojej formie oczekiwania fundatorów, mecenasów, ambicje architektów oraz stanowić kompromis pomiędzy możliwościami konstrukcyjnymi a ideą architektoniczną. Obiekty, które przez kolejne epoki, będą przykładem architektonicznego profesjonalizmu, wymagają szczególnego rodzaju wyobraźni pozwalającej trafnie zinterpretować wszystkie założenia i możliwości oraz odnieść się do kontekstu miejsca. Stworzenie obiektu, który w równym stopniu zaspokoi oczekiwania estetyczne, symboliczne i formalne zdaje się zapewniać o ponadczasowości architektury.

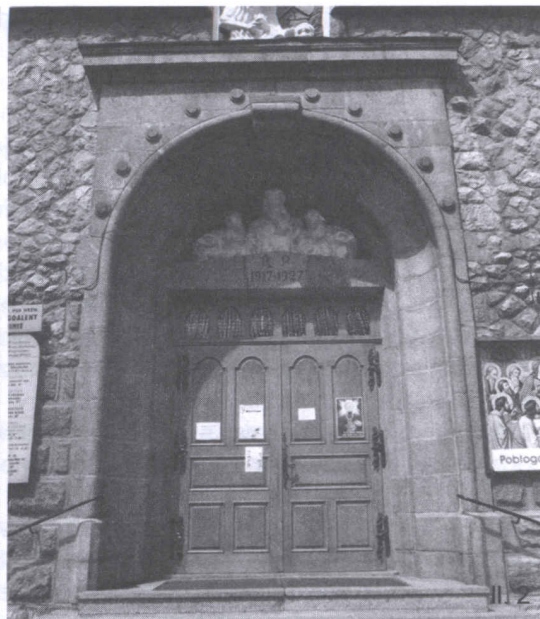
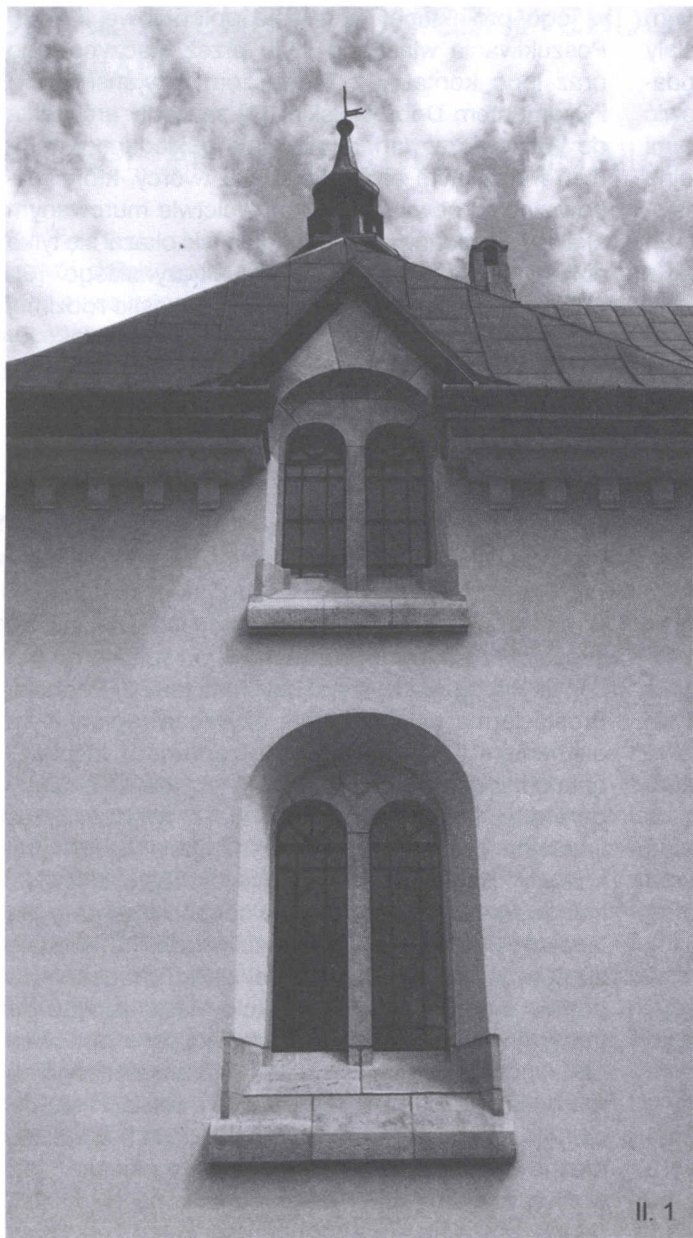
Architektura sakralna zawsze dawała możliwości codziennego obcowania ze sztuką. Odpowiednie łączenie funkcji, elementów dekoracyjnych z charakterem przestrzeni, w którą obiekt jest wpisywany stanowi wielokrotnie rolę centrotwórczą. Problem zaznaczania indywidualności regionu w sztuce sakralnej Podhala pojawił się wraz ze Stanisławem Witkiewiczem i stylem zakopiańskim [2]. Wykorzystywane ornamenty, detale bardzo często nie różniły się od tych samych elementów stosowanych w budownictwie świeckim. Wyartykułowanie dążenia architektów do stworzenia świątyni zgodnej z prądami architektonicznymi i obyczajem regionu często stawały się doskonałym przykładem „regionalizmu naturalnego” [3], czyli wytworzeniem charakterystycznych form i kształtów przez poszczególne grupy etniczne.

Franciszek Mączyński, krakowski architekt uważany jako modernista czy też romantyk, w swojej twórczości zdaje się poszukiwać środków dających możliwość architektury bycia ponadczasowym przykładem architektonicznym. Silnie zaznaczone zdolności artystyczne, spostrzegawczość w analizie zabytków wraz z deklarowanym przez autora zainteresowaniem nowoczesnością pozwalają mu tworzyć wyjątkową malowniczość, którą zauważamy

w jego projektach na terenie południowej Polski. Poszukiwania własnego stylu przez Mączyńskiego oraz jego kontakty z Tadeuszem Stryjeńskim [4] i Zygmuntem Dobrowolskim [5] zawiodły architekta do Witkiewicza. Jednak nadzieje pokładane w młodym i ambitnym architekcie jako twórcy, który rozpowszechni nowy styl w budownictwie murowanym okazały się płonne, a „styl zakopiański okazał się tylko epizodem w dorobku Franciszka Mączyńskiego” [6]. Autor w swoich projektach uznaje sugestie rodzimej architektury, stosując detale zakopiańskie tak, by kostium obiektu wpisany był w kontekst miejsca. Jednak w projektach sakralnych na terenie Podhala autor łączy różne wpływy, wycucie lokalizacji i wątek wernakularny nadając elementom odrębny i symboliczny charakter a nurt historyzmu, wzbogaca elementami zainspirowanymi tradycyjną chałupą góralską. Portal wejściowy kościoła w Poroninie, umieszczony w fasadzie wschodniej, przypomina romański układ o głęboko osadzonych drzwiach ze skośnymi ościeżami oraz stanowi odwołanie do tradycyjnych odrzwi występujących na terenie Podhala. Prosta forma detalu została ożywiona regionalnym elementem i stanowi pierwszą zapowiedź inspiracji detalem architektury drewnianej. Wejście do chałupy góralskiej, jak pisze Matlakowski, „prowadziło przez łukowate odrzwia, wzorzysto nabijane ozdobnymi kołkami” [7]. Początkowo, jak podkreśla Witkiewicz, kołkowanie było stosowane w sposób użytkowy dla łączenia poszczególnych części odrzwi [8]. Wydaje się poprawnym stwierdzenie celowości upodobnienia portalu wejściowego w projekcie Mączyńskiego do tradycyjnych „dzwiryzy” występujących w budownictwie podhalańskim. Potrzeby tożsamości regionu uzewnętrznia się również w innych detalach elewacji, „na zewnątrz na bocznych elewacjach odnaleźć można neoromańskie okrągło łukowe okienka” [9], w nich znajdują się witraże podzielone na kształt „słoneczka” [10]. Ten popularny element zdobniczy

1. Okna w kruchcie południowej z podziałami na kształt „stoneczka”
2. Portal wejściowy kościoła w Poroninie
3. Konfesjonał

dotyczący na początku wyłącznie szczytów dachów, przeniknął do detali architektonicznych definiujących odrębność tego regionu. Charakterystyczny układ, będący echem witraży z zakopiańskiego kościoła parafialnego, stanowi uproszczenie motywów góralskiego zdobnictwa. Kościół w Poroninie obrazuje dobre połączenie historyzmu, elementów metafory regionalnej, fascynacji „stylem zakopiańskim”, lecz nie powielanie elementów, a ich twórcze wykorzystywanie w projektowaniu „maski stylowej” kościoła.

Forma i dekoracja wnętrza kościoła są efektem pracy wielu artystów. Ołtarz główny jest dziełem krakowskiego rzeźbiarza Mieczysława Stobierskiego, ołtarze boczne zaprojektował Józef Galica [11] natomiast autorem polichromii w prezbiterium jest Kazimierz Twardowski oraz Władysław Trebunia z Białego Dunajca. Wyposażenie wnętrz dopełniają ambona i konfesjonały, wykonane przez Jędrzeja Góberę z Bustryku, „w których można dojrzeć elementy zdobnicze zaczerpnięte ze sztuki góralskiej” [12]. Analiza detalu architektonicznego we wnętrzu kościoła nasuwa stwierdzenie, iż ilość zdobieć właściwych sztuce regionalnej jest nieproporcjonalnie większa niż ta zastosowana w architekturze zewnętrznej kościoła. Z motywów miejscowych wprowadzono kołkowania, cyrylice, kwiat dziewięcisiła, ornamenty wici roślinnej, rzeźbione motywy wici falistej z lełujami, motywy „słonka”. Elementy te zdają się podkreślać tezę, iż detal architektoniczny jest w projekcie czynnikiem łączącym kompozycję układu brył, tworzących obiekt architektoniczny, ze scenérią miejsca.

Bryła kościoła w Poroninie prezentuje niezwykle umiejętność łączenia elementów zaczerpniętych z różnych historycznych konwencji architektonicznych z charakterem i klimatem przestrzeni, w której jest lokowana. Pozornie wydaje się, że łączenie detali architektury doby historyzmu, secesji, neobaroku z ludową architekturą i zdobnictwem Podhala nie

musi dać interesującego estetycznie rezultatu, jednak właśnie te elementy stanowią o oryginalności i ponadczasowości obiektu. Elementy inspirowane tradycyjną chatą góralską, wniosły nowe wartości w tworzeniu detalu architektonicznego i stały się ogniwem łączącym majestatyczną budowlę kościoła z ludową zabudową wsi. W projekcie Franciszka Mączyńskiego detal architektoniczny, jest dziś równie atrakcyjny dla odbiorców jak 90 lat temu.

W dobie ciągłej fascynacji rozstrzygnięć architektoniczno-estetycznych na tle architektury regionalnej, o której istnieniu stanowi ciągle trwający „boom budowlany” na terenie Podhala, poszukiwanie przez współczesnych projektantów elementów noszących cechy rodzimej architektury staje się wręcz opozycją do myśli wykształconej przez Witkiewicza. Mimo silnego kontekstu i wyrazistości formy i detalu architektonicznego współcześnie bardzo często tworzone są nowe, obce, pozbawione znamion przynależności do regionu, formy i detale. Czy świadczą one o błędnej inspiracji pierwotną architekturą tego regionu? Braku poszanowania nurtu, który miał aspiracje bycia narodowym? „Dziś wszystko co nie jest zabronione jest dozwolone, także w architekturze” [13], a współczesne tendencje projektowe mobilizują twórców do oswobodzenia architektury z dogmatów przeszłości i łączenia jej z technologicznym postępem i różnorodnością form. Często trudne jest więc, nie tylko na Podhalu, zidentyfikowanie obiektu względem regionu i kontekstu miejsca. Proporcja pomiędzy kształtem budynku, detalem architektonicznym a tłem, czasami staje się nieracjonalna. Detal architektoniczny dziś jest czasem oczywistą inspiracją, a w innym przypadku staje się niezauważalną formą, tłem dla korespondencji zdarzeń architektonicznych z naturą w szczególnym miejscu, dlatego warto powtórzyć za Adamem Miłobędzkim słowa, dotyczące twórczości Franciszka Mączyńskiego, iż do tej różnorodności należy znaleźć klucz.

PRZYPISY

- [1] Z. Mączyński, *Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym*, Budownictwo i Architektura, Warszawa 1956, s. 5.
- [2] B. Tondos, *150 lat organizacji parafialnej w Zakopanem*, Materiały z sympozjum Zakopane 24–25 października 1997, Kraków 1998, s. 243.
- [3] *Ibidem*, s. 241.
- [4] T. Stryjeński, krakowski architekt, nauczyciel, później współpracownik F. Mączyńskiego, w firmie budowlanej „Spójna”.
- [5] Z. Dobrowolski, krakowski architekt, współpracował ze Stryjeńskim przy projektach wznoszonych m.in. w Zakopanem (pensjonat Skoczyska).
- [6] R. Solewski, *Franciszek Mączyński, krakowski architekt*, Kraków 2005, s. 16.

BIBLIOGRAFIA

Matlakowski Wł., *Budownictwo ludowe na Podhalu*, Wydawnictwo Akademii Umiejętności, Kraków 1892.

Mączyński Z., *Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym*, Budownictwo i Architektura, Warszawa 1956.

150 lat organizacji parafialnej w Zakopanem 1847–1997, Materiały z sympozjum Zakopane, 24–25 października 1997, pod redakcją Mieczysława Rokosza, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1998.

- [7] W. Matlakowski, *Budownictwo ludowe na Podhalu*, Kraków 1892, s. 3.
- [8] St. Witkiewicz, *Styl zakopiański, z 2, Ciesielstwo*, Lwów 1911, s. 3.
- [9] R. Solewski, *Franciszek Mączyński. Krakowski architekt*, Kraków 2005, s. 75.
- [10] Słoneczko, *słoneczko- motyw dekoracyjny stosowany w szczytach dachów*.
- [11] Józef Galica, rzeźbiarz z Poronina, współpracował z Xawerym Dunikowskim, wieloletni przyjaciel Andrzeja Chwastowskiego.
- [12] A. Skorupa, *Zabytkowe kościoły skalnego Podhala*, Kraków 1999, s. 61.
- [13] Teza 7, XII międzynarodowej konferencji naukowej Instytutu Projektowania Architektonicznego, definiowanie przestrzenie architektonicznej, Detal architektoniczny dziś.

Skorupa A., *Zabytkowe kościoły skalnego Podhala*, Oficyna Podhalańska, Kraków 1999.

Solewski R., *Franciszek Mączyński. Romantyk czy modernista?* praca doktorska, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000.

Solewski R., *Franciszek Mączyński. Krakowski architekt*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2005.

Witkiewicz S., *Styl zakopiański, z. 2, Ciesielstwo*, Wydawnictwo. H. Altenberga, Lwów 1911.